

Fra fonemernes verden – til bogstavernes færden

En vurderingsramme omkring arbejdet med Lydhus og håndfonemer

Udarbejdet af Jørgen Nygaard Markussen i samarbejde med en gruppe kolleger

Indholdsfortegnelse:

Forord

Overvejelser og kommentarer

Lærervejledning: Før du går i gang

Lærerbæfte: Fem afsnit med spørgsmål til eleven angående:

1. Vokaler
2. Konsonanter
3. Analyse
4. Syntese
5. Sammenfattende færdigheder/overblik

Elevbæfte: Nummererede illustrationsark til brug ved besvarelse af spørgsmålene

Bilag:

- Bogstavbrikker til fri kopiering. Vi anbefaler, at de klippes ud og lamineres.
- Registreringsramme for den enkelte elev.
- Registreringsramme for en hel klasse eller en gruppe elever.

Førord:

Jeg har med de følgende spørgsmål ønsket at give de voksne, der benytter **Lydhus og håndfonemer** en mulighed for at evaluere resultaterne af den hidtidige undervisning og på den baggrund strukturere det fortsatte arbejde.

I fem afsnit med hver sit overordnede begreb har jeg sammen med tre kollegaer: Hanne Møller Frederiksen, Helle Kamuk og Lisbet Wichmand har opstillet en række spørgsmål til elevernes faglige kunnen. Børnehaveklasseleder Susanne Aafeldt har illustreret, og tale-hørekonsulent Ninna Viberg har redigeret første udgave og udarbejdet skemaer til registrering af evalueringen..

Spørgsmålene er let tilgængelige og indledes alle med: *Eleven kan:*

Herefter følger spørgsmålene - ofte, men ikke altid - med stigende sværhedsgrad. Eleverne skal ikke testes eller opleve, at de er til eksamen, men de må meget gerne styrkes i troen på, at de fagligt set har lært noget væsentligt. For mange skolebegyndere kan det være betryggende at vide, at noget simpelthen ikke kan blive bedre.

Underviseren skal således først og fremmest vurdere fremskridt og dernæst tilrettelægge en hensyntagende repetition.

Målet er en god start, så ingen snubler, før de får begyndt.

Jørgen Nygaard Markussen

Overvejelser og kommentarer

God indlæring foregår i glæde. Derfor er det vigtigt at gennemføre evalueringen af *Lydhus og håndfonemer* som en opfølgning på glade indlæringslege. Når legen - som det her er tilfældet - fører til en kontrol af indlæring, er glæden hos nogle børn truet. Det er derfor ønskeligt, at evalueringsrammen *Fra fonemernes verden til bogstavernes færden* gennemføres på en måde, så alle voksne og børn bevarer optimismen.

Status

Evalueringsrammen kan gennemføres som en slags status både for den voksne og for eleven. For den voksne er det betydningsfuldt at vide, hvad der i undervisningen er lykkedes, og hvad der kan gøres bedre og hvordan. For den meget unge elev må den opmuntrende individuelle vurdering være afgørende.

Praktisk gennemførelse af evalueringen

Man kan vælge at gennemføre evalueringen ved at stille en række lignende spørgsmål til større eller mindre grupper, før man stiller nogle af de 29 udarbejdede spørgsmål til den enkelte elev. Herved sikrer man sig, at færre elever misforstår evalueringsrammens spørgsmål. Den individuelle vurdering bør naturligvis ske på tomandshånd.

Tidspunkt for evaluering

Man kan gennemføre en løbende evaluering af hvert af de fem områder: *Vokaler, Konsonanter, Analyse, Syntese og Sammenfattende færdigheder*, men man kan også for at bevare den legeprægede og for eleven uforpligtende pædagogik, vælge at udskyde hele evalueringen til alle fem områder er indøvet eller til man har gennemført en repetition. Tidspunktet for evalueringens gennemførelse er følsomt og vil ofte være afgørende for et brugbart resultat.

Skal evalueringen kunne benyttes til sammenligning mellem klasser, må den indgå i en fælles planlægning af såvel undervisning som evaluering.

Tidsplan for gennemførelse af fonologisk opmærksomhed

Erfaringen viser, at flere og flere, børnehaveklasseledere gennemfører arbejdet med *Lydhus og håndfonemer* ret tidligt på skoleåret og ofte i løbet af få måneder. Det har en række fordele, især hvis det kan ske i forståelse med den kommende dansklærer, der så umiddelbart vil kunne drage nytte af evalueringsrammen.

Forældreinformation

Forældrene kan orienteres om arbejdet med *Lydhus og håndfonemer* gennem pjecen: *På vej mod skriftsproget*, ligesom de på forældremøder kan informeres om metodens ide og forløb. Hvis man gennemfører evalueringsrammen, bør forældrene informeres og orienteres om udfaldet, især hvis der foreligger en vurdering af det enkelte barns forståelse.

Opfølgning af evalueringen

Gennem arbejdet med *Lydhus og håndfonemer* lærer eleven at fange *fonemet* som en detalje i talesproget, før den egentlige stave- læsetræning sættes ind. Hensigten er at forberede skrive- og læseprocessen ved at skærpe elevernes sproglige og specielt fonologiske opmærksomhed. Derfor vil tale- høre læreren sammen med speciallærere og den kommende dansklærer være naturlige samarbejdspartnere i forbindelse med gennemførelsen af opfølgende individuelt tilrettelagte aktiviteter.

Læsevejledning

Før du går i gang

- Bogstavbrikkerne bagest i mappen kopieres, klippes ud og lamineres om muligt. Med fordel sorteres de i vokaler og konsonanter. Du kan vælge store eller små bogstaver efter den enkelte elevs kunnen.
- Bogstaverne kan opbevares i et plastikchartek
- Kopier registreringsarket bagest i mappen
- Find en rolig og hyggelig krog, hvor eleven og du kan sidde over for hinanden.

Evalueringen

1. Fortæl eleven, hvad I skal.
2. Læg illustrationerne foran eleven.
3. Instruér eleven nøje - specielt i forbindelse med omstilling til nyt emne.
4. Afbryd samarbejdet, hvis eleven viser tydelige tegn på træthed.
5. Kryds umiddelbart svarene af på registreringsarket eller benyt det som en tjekliste.
6. Afslut med at fortælle eleven, hvad han/hun var særlig god til.

Efter evalueringen

- Din afkrydsning undervejs i evalueringen kan give et billede af, om eleven behersker de enkelte elementer sikkert, delvist eller slet ikke.
- Ønsker du at vide hvad alle elever eller en elevgruppe behersker, kan du overføre krydserne til klasseskemaet.
- Herefter kan du tilrettelægge det videre pædagogiske forløb for enkelte elever og for hele klassen.

VOKALER

- at synge - lytte og mundaflæse

Hav vokalbrikkerne klar!

Eleven kan:

1.
synge vokalsangen med alle 9 vokaler: *a-æ-e-i-y-ø-å-o-u..*
Eleven kan evt. samtidig med sangen pege på trinene på "Vokaltrappen uden bogstaver".
(Elevhæftet side 1).
2.
høre/se på læberne om to vokaler er ens eller forskellige.
Lad eleven lytte til og/eller mundaflæse vokalpar som, f.eks: a-a, / y-ø, / å-o, / æ-æ, / i-e.
3.
lægge alle de trykte vokaler som bogstaver på den tomme vokaltrappe og sige/synge vokallydene.
Benyt vokaler som bogstavbrikker sammen med vokaltrappen uden bogstaver. (Elevhæftet, side 1).
4.
finde vokalen på vokaltrappen, når den voksne nævner en vokal
Benyt "Vokaltrappen med bogstaver". (Elevhæftet, side 2).
- 5:
høre og udpege, hvilken vokal der er i midten af 10 udvalgte "3-lyds ord".
Benyt ordene: Kat, bil, ræv, ben, rød, mål, lys, sut, sol og hus.
Ordene udtales/synges af eleven – evt. først af den voksne. (Elevhæftet, side 3).

KONSONANTER

- fra lydbevægelse til håndfonem

Eleven kan:

6.
udtale alle konsonanternes lyde, når den voksne lydløst et efter et viser håndfonemerne.

7.
udtale lydene, der bor bag vinduerne og vise de tilhørende håndfonemer, når den voksne et efter et peger på vinduerne i Lydhuset.
Benyt "lydhuset" eller tegning af lydhuset (Elevhæftet, side 4).

8.
vise håndfonemet til den første konsonant i forskellige ord som eleven (om nødvendigt den voksne) udtaler og peger på.
Benyt ordene: Giraf, ræv, hus, ko, jordbær, vante, får, nøgle, tiger, sol, mål, bil, pil, dukke og lys. (Elevhæftet, side 5).

9.
høre og med håndfonem vise den sidste konsonant i følgende ord:

NAT, LØB, GUF, LYS, SØD, ØL, KAM, VEN, TAK, ÆG.

*Ordene udtales af den voksne
Lydrette svar kan godtages. Det betyder, at bogstaverne p, t, og k kan opfattes/vises med håndfonemerne til b, d og g, dog skal "det bløde d" gengives ved sit eget håndfonem.*

10.
i ord, der begynder med to konsonanter, høre både 1. og 2. konsonant og med to håndfonemer vise hvilke konsonanter han/hun hører.

Den voksne siger: SVANE, TRÆT, SMUK, KRUDT, GLAD, KNÆ, SLUT, PRUT, SNYD, BLUSE og barnet viser de to håndfonemer i rigtig rækkefølge. Lydrette svar godtages som i spørgsmål 9.

ANALYSE

- fra helhed til del

Eleven kan:

11.
finde rimpar – og med et håndfonem vise ”fælles-konsonanten” i de udvalgte rim:
mål/ål, ben/sten, lam/kam, bil/pil, mus/hus, kat/hat
Eleven rimer og viser håndfonemet til l, n, m, l, s og t/(d) (Benyt elevhæfte side 6)
12.
udskille de meningsfulde enkeltord af sammensatte ord:
som ”post” og ”kasse” af ordet ”postkasse” osv. i ordene: isvaffel, solbriller, fodbold, snemand (Benyt elevhæftet, side 7)
- 13:
tælle antallet af stavelser i ord.
Bemærk og undgå vokalgentagelser som når ”e-lyden” i fisk udtales ”fe-esk” i stedet for ”fesk” . (Benyt elevhæftet, side 8).
14.
tælle antallet af ord i korte sætninger, som siges af den voksne f.eks:
Han går en tur.
Vi skulle spise.
Hvem har taget min fodbold?
15.
høre og skelne om første lyd i 2-lydsord er en konsonant eller en vokal
Benyt evt. symbolerne: en cirkel = vokal og en firkant = en konsonant. (Elevhæftet, side 9)
16.
tælle, antallet af lyde i ord med 1-, 2-, 3 - og 4 lyde.
Husk at tælle ”e” i udlyd. (benyt elevhæftet, side 10).

SYNTESE

- fra del til helhed

Eleven kan:

NB! I de følgende eksempler lytter eleven til lærerens rolige og tydelige udtale/oplæsning.

17.

sætte ord sammen til sammensatte ord

post og kasse, sne og mand, skole og taske, cykel og styr, flag og stang

18.

sætte stavelser sammen til ord, når de høres adskilte

kro-ko-dil-le, pa-ra-ply, fly-ye-ma-ski-ne, bru-se-bad, flag-stang

N.B! Syntesen i opgave 19, 20 og 21 kan ”fremelskes”, når lydene udtales på samme udånding.

19.

sætte 2 fonemer sammen til meningsfulde to-lyds ord.

sss-øøø, iii-sss, kkk-ooo, lll-ooo, fff-ååå

20.

sætte 2 fonemer sammen til meningsløse to-lyde

aaa-sss = as, ttt-yyy = ty, rrr-øøø = rø, fff-lll = fl, sss-ppp = sb/sp.

21.

sætte 3 fonemer sammen til et 3-lyds ord.

sss-ooo-lll = sol nmm-uuu-sss = mus, kkk-nnn-æææ = knæ, ooo-sss-ttt = ost, vvv-aaa-ttt = vat.

Lad lyd og håndfonem følges ad. under syntesen

Sammenfattende færdigheder/overblik

- fra mundtlig- til skriftlig udtryksform

NB: Flere af de her nævnte krav er generelle for en normal sproglig udvikling. De er ikke specifikt omfattet af arbejdet med lydhus og håndfonemer, men medtages her for at understrege den helhed, som fonologisk opmærksomhed er en del af. (Se: *Dansk for ikke-læsere* på hjemmesiden **lydhuset.dk**)

Eleven kan:

22.

- a) tale klart og tydeligt med god dansk sprogmelodi, (prosodi)
- b) udtrykke indholdet i et budskab forståeligt,
- c) formulere hele sætninger med korrekt ordfølge (syntaks).

23.

- a) forklare et *ords* betydning, (semantik)
- b) udtale *ord* tydeligt og korrekt, (fonologi)
- c) tælle antallet af *stavelser* i *ord*,
- d) høre første og sidste *lyd* i *ord*.

Peg på tegningerne og benyt dem en ad gangen og spørg: "Hvad er det?" (Elevhæfte, side 11)

24.

genkende - uden hjælp af vokaltrappen - alle vokaler som bogstaver.
Benyt vokalbogstavbrikkerne.

25.

placere konsonantene som bogstaver i "*lydhuset som bogstavhus*".
Benyt de næste 3 billedsider og konsonant-bogstavbrikkerne. (Elevhæftet, side 12, 13 og 14).
Bemærk: Brikkerne skal være sorteret efter lydfamilie.

26.

gå fra lyd til bogstav via håndfonem:

1) sige lyd, 2) vise håndfonem (hf) og 3) – lægge/pege på bogstav:

Sige: "ttt-"/ vise håndfonem (hf) – lægge/udvælge bogstavet t. Anvendt samme måde med : f,k,l, og n:

"fff" + hf = f,

"kkk" + hf = k,

"lll" + hf = l,

"nnn" + hf = n

27.

lægge/skrive 2-lydsord med bogstaver efter diktat:

Voksne: sss-yyy, elev lægger/skriver: sy (støtter sig evt. samtidigt til håndfonemerne).

Andre forslag: øl, få, is, gå, sø.

Systematikken kan udbygges ved hjælp af lydstavetavlen på næste side. (Elevhæftet side 15).

28.

læse/lydstave/"lydere" 2-lydsord som:

SE, MÅ, TO, FE, VI eller: se, må, to, fe, vi

Vælg den af de to skriftformer, som eleven er sikker i og dæk den I ikke benytter.

(Benyt elevhæfte, side 16).

29.

Læse lette *lydrette* tekster som:

VI TO VIL GÅ EN TUR

NU MÅ DU FA EN IS

VI KAN LÆSE

Eleven kan nu gå fra fonem til grafem – og omvendt.

Kort og godt: Eleven staver og læser nogle med andre uden håndfonemernes hjælp.

Lydstavetavlen:

○ = vokal

□ = konsonant

1. □ ○

2. ○ □

3. □ ○ □

4. □ □ ○

5. ○ □ □

6. □ ○ □ □

7. □ □ ○ □

Brikker:

a	æ	e
i	y	ø
å	o	u

m	b	p	v
f	n	l	d
k	h	r	

Evaluering af den enkelte elev	Navn:		Klasse:	
Opgave nummer	Færdigheder	Eleven kan	Eleven delvist	Eleven kan ikke/er usikker
VOKALER				
1	Kan synge vokalsangen med alle 9 vokaler			
2	Kan høre, om 2 vokaler er ens eller forskellige			
2	Kan se om 2 vokaler er ens eller forskellige			
3	Lægge vokaler på trappe og sige/synge dem			
4	Kan finde alle vokaler på trappen			
5	Kan høre vokalen i midten			
KONSONANTER				
6	Udtale alle konsonantlyde ved at se håndfonemet			
7	Udtale alle konsonantlyde + vise håndfonemet når der peges på de lukkede vinduer			
8	Vise håndfonem til første konsonantlyd.			
9	Vise håndfonem til sidste konsonantlyd			
10	Vise håndfonemer til de to første konsonantlyde			
ANALYSE				
11	Kan rime og vise håndfonem til rimkonsonanten			
12	Adskille sammensatte ord i meningsfulde delord			
13	Tælle antal stavelser			
14	Tælle antal ord i sætning			
15	Er den 1. lyd en vokal eller en konsonant.			

Opgave nummer:	Færdighed	Eleven kan sikkert	Eleven kan delvist	Eleven kan ikke/er
----------------	-----------	--------------------	--------------------	--------------------

				usikker
16	Tælle antal lyde i ord			
SYNTESE				
17	Sætte ord sammen til sammensatte ord			
18	Sætte stavelser sammen til ord			
19	Sammensæt to lyde til danske ord			
20	Sammensæt to lyde til meningsløse ord			
21	Sammensæt tre lyde til danske ord			
SAMMENFATTENDE FÆRDIGHEDER				
22a	Tale tydeligt med dansk sprogmelodi			
22b	Udtrykke indhold I budskab			
22c	Sætninger med korrekt syntaks			
23a	Forklare ords betydning			
23b	udtale ordet tydeligt og korrekt			
23c	Tælle stavelser i ord			
23d	Høre første og sidste lyd i ord			
24	Kende alle vokaler som bogstaver			
25	Placere konsonantbogstaver i Lydhuset			
26	Gå fra lyd til bogstav via håndfonem			
27	Lægge/skrive ord efter diktat			
28	Læse tolydsord			
29	Læse lette lydrette			